

Hörby nr 18 1/16 mtL

På 1700-talet var den vanligaste storleken på byarna i södra Sverige tre eller fyra gårdar, men genom hemmansklyvning under 1800-talet ökade gårdarnas antal för att i våra dagar åter minska.

Den vanligaste byformen i Sverige var klungbyn, i den låg gårdstomterna utspridda i en eller flera klasar, mer eller mindre regelbundna.

Före 1840 var försäljningar av gårdar obetydlig då de i regel gick vidare genom arv eller genom att föräldrarna överlät gården till någon av sina söner. På så sätt tillvaratog man sina intressen och gården vandrade från släktled till släktled. Föräldrarna fick nu i sin tur försörjas av sonen och kunde bo kvar på gården.

Nästan alla i byn blev så småningom släkt med varandra och detta var både på gott och ont. Irritationen mellan familjerna var många gånger stor, det uppstod stridigheter, avundsjuka, svartsjuka och miss-tänksamhet. Man förtalade varandra och mycket annat elände inträffade. Men man höll också ihop när det gällde byns rättigheter och det kändes tryggt att vara i närheten av varandra, när tattare och luffare kom till byn.

När man genomförde enskiftet, senare laga skiftet, uppkom andra problem. Även om flyttningen inte blev så långt bort från bykärnan blev folk ensamma, man saknade sina grannar. Det blev kusligt och mörkt, människorna blev helt enkelt spökrädda, så sprängningen av byarna var inte enbart av godo.

Visst kunde familjen vara stor, 8–10 barn var ingen ovanlighet, dock dog många av barnen av sjukdomar och svält. På gården bodde också drängar och pigor samt undantagshjon. I utkanten av ägorna levde backstugusittarna. Ett bondehushåll kunde omfatta 12–15 personer, ibland fler.

Jane Fredlund har skrivit en bok om svenska folkets liv i vardag och fest och var och en som är intresserad av en bys liv och leverne bör läsa den.

I en beskrivning av gårdarna i Hörby innan laga skiftet finner man att nr 7, 11, 12, 13, 22 och 23 hade brygghus och här tvättade man. Tvätta gjorde man två gånger om året, i mars och december. Även om man inte bytte kläder ofta så hann det bli ganska mycket tvätt. Det var inte ovan-

ligt att när bonden eller drängen kom hem, trötta efter att ha arbetat ute på åkrarna eller i stallet gick och lade sig med kläderna på. Trots detta byttes inte lakanen mer än en gång i halvåret så man kan förstå att tvätten var hårt smutsad.

För kvinnorna var det inte att sätta tvättmaskinen på önskat gradantal och hälla i tvättpulver, för sådana maskiner fanns inte ens i tanken, utan här gällde det att ösa skopa efter skopa med lutvatten över den smutsiga tvätten.

Det var ett påfrestande arbete och till detta lejde man i regel några gamla pigor eller torparmoror och man kallade dessa för bykekärringar.

Tvätten lades i blöt flera dagar innan, därefter gnuggade man den mellan händerna några gånger i varm lut eller såpvatten. Sedan skulle den ösas eller kokas. Efter en tio till tolv ösningar var tvätten färdig för att sköljas och det gjordes i iskallt vatten.

I Hörby kördes tvätten ner till ån och liggande på knä eller stående i det iskalla vattnet klappade man tvätten med klappträn, sköljde och vred.

Man kan göra sig en föreställning om hur dessa människor hade det, rödspruckna händer och värkande knän fick de dras med hela livet ut.

Persil — det första blekande tvättmedlet.

Jag minns brygghuset på gård nr 18 på 1950-talet. En stor gryta inmurad i ena hörnet. Under grytan fanns en stor järnlucka, där innanför eldade man med ved. Tvätten kokades ett flertal gånger och sköljdes sedan och på tvättbrädan med veckad zinkplåt filade man tvätten. Den var sannerli-

gen inte gjord för fint folk. I dag sköter maskinerna om hela proceduren. Tänk om människorna från förr fått se en liten skymt av dagens samhälle!

Många människor talar ofta om den gamla goda tiden, men jag tror inte någon skulle vilja ha tillbaka den, för god var den då rakt inte.

Att enskiftet och laga skiftet gjorde ett stort ingrepp i byns liv är det ingen tvekan om, men för att kunna försörja den växande befolkningen måste en rationalisering ske och myndigheterna drev hårt på.

Vart tog de gårdar vägen som vid laga skiftet i Hörby måste utflytta? Inte så långt bort, för idag finns bara några kvar, de övriga har samhället växt ifatt och slukat upp. På deras mark finns idag industrier, hyreshus och villor.

Klockarebostället nr 3 är kvar och ligger vid vägen till Osbyholm strax efter vägen Ystad—Höör. På dess tidigare tomt i Hörby byggdes en skola 1844 och den drevs i mitten av 1950-talet för att ge plats åt Förvaltningsbyggnaden. Nr 5 var det gamla Georgshill och nr 15 ligger i dag vid slutet av Korpralsgatan. Nr 19 fick mark väster om Sjöbovägen och söder om Lybyvägen samt på öster ungefär vid Verkstadsgatan och Fabriksgatan. Nr 7, 9, 14, 20 och 22 slogs ihop till ett militieboställe. Även om man senare styckade bort en del jord så var det stort. Lågedammarna kom att ligga dels på nr 7 och dels på nr 9. Gården fick senare namnet Hörby Boställe och där gården en gång låg löper nu delar av Domängatan. På den del av 6 o 21 som fick utflytta återfinns i dag Fritidsgården och väster därom låg nr 18. Nr 12 erhöll mark i den östra delen med gräns mot Kyle.

Gårdarna nr 1, 2, 4, 8, 10, 11, 13, 17 och 23 fick stanna kvar, men är sedan många år försvunna.

Vid gränsen till Slagtofta på ägor tillhörande gård nr 8 låg redan då skifteskartan uppgjordes år 1841 en gård som erhöll namnet Perstorp.

Gården innehades i slutet av 1890-talet av häradshövding Barfoth och finns kvar än i dag.

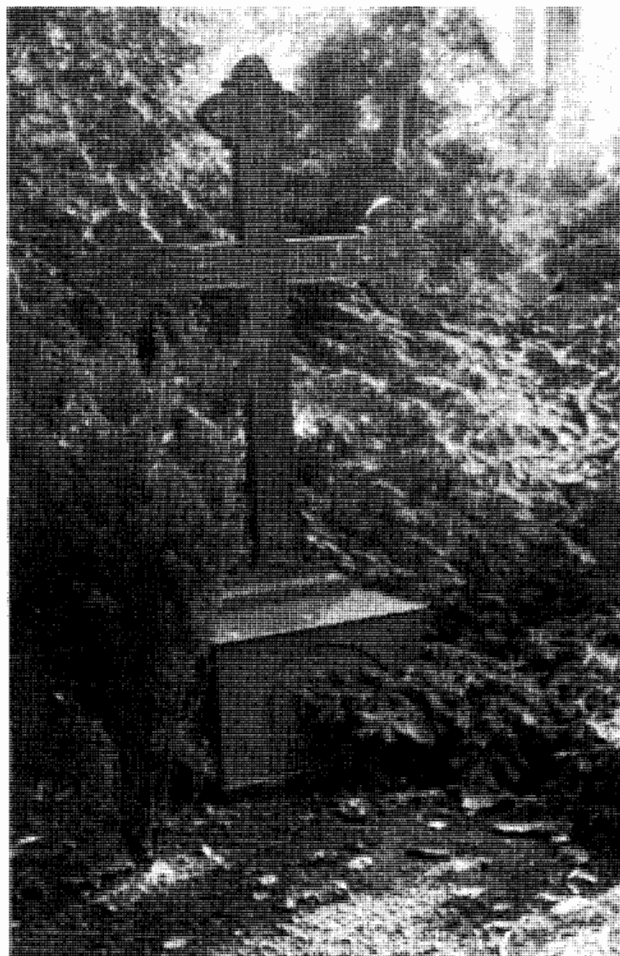
Slagtofta gård var under mitten av 1800-talet Frosta häradss domarkansli. På vägen mellan Slagtofta och Hörby fanns en sten som domare Johan August Hygrell vilade sig när han promenerade mellan domar-

kansliet och hemmet. När han dog 1853 tog man ett enkelt järnkors och slog ner i stenen och placerade den på kyrkogården. Korset har bevarats till eftervärlden och är nu placerat invid kyrkan i hörnet som vetter mot Nygatan.

Efter laga skiftet slogs man ihop mönster-skrivarboställena till ett som arrenderades av M. Frennesson. Han kom till Hörby 1838 då han övertog gästgiveriet. Då han tidigare varit lantbruksinspektör så blev det mer tid för gården än gästgiveriet och 1850 överlämnade han det till C. M. Ljungberg. Den 17 augusti 1869 avled Frennesson och ny arrendator blev Jöns Persson.

Den 21 mars 1889 fick förste lantmätaren Th. F. Röing följande uppdrag av landskontoret i Malmö.

”För utarrendering av indragna militiebostället 1 1/16 mantal nr 7, 9, 14, 20 och 22 Hörby i Hörby socken och Frosta Härad anmodas och förordnas t. f. förste lantmätaren Th. F. Röing att efter skedd uppmätning hit inkomma med karta och beskrivning över egendomen så upprättade, att den jord, som möjligen är till husmän och torpare upplåten särskilt upptages för varje torp”.

På gamla kyrkogården utmed Sjöbovägen ligger gravstenen över Anders Rundström och hans hustru Bengta.

Nr 6 o 21 bestod av fyra hushåll. Postmästare A. Lövengren och änkan Helena Rosenqvist fick stanna kvar medan Nils Jeppsson och änkan Anna Persdotter fick utflytta. Anna Persdotter fick mark söder om Nils Jeppsson.

Nils Jeppsson flyttade till den östra sidan av Hörby, i dag Fritidsgården. Han var en liten tjock och frodig man, mycket sträng mot tjänare och tjänstefolk. Gården, som han byggde, vände huset från vägen, detta för att hans fruntimmer inte skulle öda tid att titta på förbipasserande vägfarande.

Nils Jeppsson var riksdagsfullmäktige för Färs och Frosta härad. Han var född 1801 i Hörby och den 12 november 1870 avled han i sitt hem.

Ny ägare till hans gård blev Anders Jönsson. I slutet av 1800-talet hade äganderät-

ten övergått till hans hustru som då var änka. Hon hade ingått kompanjonskap med Jonas Winqvist.

Bara några få meter väster om 6 o 21 låg gård 18 1/8 som vid laga skiftet ägdes av Ola Nilsson. Omkring 1848 övertog hans son Nils Olsson lantbruket. Gården revs 1980 för att lämna plats åt ett bostadsområde.

Gård 18 1/16 låg snett över landsvägen som gick till Kristianstad och den gården har en egen historia eller är det kanske människorna som gjort den. Hur som helst är den värd att minnas. För precis som det mesta av gamla Hörby har det gått i gravens glömska.

1831 flyttade kopparslagare Anders Rundström till Hörby och 1836 köpte han gård 18 1/16 mtl av Per Andersson. Nr 18 bestod av två hemman och vid laga skiftet fick Anders Rundström och Ola Nilsson mark jämsides med varandra öster om Hörby.

De hjälptes åt att plocka ner sina gamla hus och forsla det som gick att använda till det nya stället och för att slippa anlägga nya vägar till sina hus byggde de sina gårdar på var sin sida om landsvägen. Det var ett mödosamt arbete att forsla bräder och stockar och allt annat bohag genom byn uppför den långa backen, som man senare kallade Tornabacken.

Anders byggde sitt boningshus längs med vägen och det uppfördes i korsvirke. Det gamla materialet användes till längan som lades med gaveln mot vägen. I dess norra del byggdes stallet och i den södra delen inrättades verkstaden.

Markerna var långsmala och i sin norra del gränsade de till Slagtofta. I söder gick de över landsvägen och gränsade här till nr 13 och i väster till nr 8. I öster var gränsen mot nr 18 1/8.

Längden i norr var 818 meter och dess bredd 75 meter. I söder var längden 356 meter och bredden 55 meter.

I markerna fanns mycket sten, men så låg också marken vid foten av Linderödsåsen. Eftersom Anders mest arbetade i verkstaden så blev lantbruket åsidosatt.

Den 25 april 1878 avled Anders, 71 år. Hans hustru Bengta Larsdotter fortsatte att driva gården. Men förfallet gjorde sig mer och mer påmint och 1889 gick fastigheten under klubban. Den 15 juli 1889 köpte kopparslagare Nils Åberg gården på auktion till ett pris av 5 700 kr med tillträde den

1 maj 1890.

För att skildra den fortsatta utvecklingen är det nu dags att gå tillbaka cirka 40 år i tiden. Året är 1848 och byn är V. Karup.

På gård nr 9 arbetade stataren Jöns Olsson och hans hustru Elna Larsdotter. 1848 föddes deras första barn som var en flicka, hon döptes till Johanna.

Som statare flyttade Jöns ofta och efter många sådana uppbrott kom de slutligen till Lyby år 1870. Men Jöns trivdes inte och i den stora vågen av emigration till Amerika på 1870-talet beslutade han sig för att flytta för sista gången. Visserligen var han 55 år, men frisk och stark av allt arbete ute på vångarna. Han trodde fullt och fast på att tjäna pengar i drömlandet Amerika. Hustru och barn fick komma efter, men tyvärr blev det inte så. 1879 kom dödsbudet, Jöns hade avlidit i Nordamerika.

Johanna Herrlin.

Under de svåra åren vid 1800-talets mitt utvandrade från Sverige 12 000 personer årligen och på 1870-talet var summan i medeltal 15 000 personer årligen. Toppen var år 1887 med 50 800 personer.

Fram till 1920 hade mer än en miljon svenskar emigrerat. Det var inte bara för att de var fattiga utan Sverige var inget fritt land. Här skulle man lyda katekesens bud till punkt och pricka och man måste ta av sig mössan och bocka för patron, präst och länsman. I Amerika var det inte så, där fanns det goda förutsättningar att få äga en liten gård med några kor, hästar och grisar. De allra flesta som emigrerade var också bönder, men även andra såsom hantverkare av olika slag. I Amerika hade industrialiseringen kommit igång redan på 1850-talet och när man fann guld i Kalifornien 1848 blev det fart, man gjorde allt för att komma västerut.

Många av svenskarna bosatte sig dock i mellanvästern vid de Stora Sjöarna, men för många var det sista färden. De kom aldrig dit utan dukade under av svält och sjukdomar. Många återvände också till Sverige.

För att få slut på emigrationen från Sverige satsade statsmakten betydande summor, målsättningen var bröd och bostad åt alla. Genom att öka jordens avkastning och vidga arealen kunde detta mål nås. Laga skifte genomfördes i by efter by. Detta lade grunden till Sveriges snabba industrialisering i slutet av 1800-talet.

Johanna Jönsdotter var en begåvad flicka. Vid 17 års ålder tog hon småskolläraryrinnanexamen med högsta betyg och tjänstgjorde i många år som lärarinna. 1872 avlade hon examen vid barnmorskeseminariet i Göteborg. Platsen som barnmorska var ledig i Hörby, Johanna sökte den och fick den. I december 1872 flyttade hon till Hörby.

Den 10 november 1873 stod bröllopet mellan Johanna Jönsdotter och Måns Persson Herrlin, bördig från Östra Herrestad. De båda hade träffats i Hammenhög, där Johanna en tid arbetat.

Måns var murare och äktenskapet varade i åtta år. I maj 1881 avled Måns efter en lång och tärande sjukdom, 40 år gammal. De hade tre döttrar, Gerda, Hilma och Alma.

Troligen ärvde Johanna pengar efter sin fader för i början av 1880-talet köpte hon

två fastigheter vid Storgatan och två vid Nya Torg.

Kopparslagare Nils Åberg hade inte större behov av gård nr 18 utan redan efter ett halvt år utbjöd han den till försäljning.

Johanna insåg att hon måste göra något, hon hade nu också sin moder att försörja. Johanna nappade och köpte gård nr 18 97/2048 mtl av Nils Åberg, samtidigt sålde hon sina fastigheter i byn till Nils Åberg med en mellanskillnad på 2 000 kr. Tillträdet skedde den 1 oktober 1890.

Nu var Johanna Herrlin småbrukare med en uppgift framför sig som skulle få vem som helst att skaka på huvudet och säkerligen gjorde många det också. Två förfallna hus och mark som var översållad av sten och ogräs.

Men Johanna visste vad hon gav sig in på då hon i ett par års tid läst fackböcker om lantbruk och gjort besök på danska husmansbruk.

14 år har gått, året är 1904. I en notis i Småbrukaren kan man läsa följande: "Vi

besöker en liten gård i Hörby som är på 7 1/2 tunnland åker jämte några tunnland stenbunden vildmark eller så kallad fälad. Av sådan natur har största delen av stället varit och ägarinnan fru Herrlin har för en kostnad av omkring 125 kr per tunnland vunnit bit efter bit till åker. När hon för 14 år sedan köpte stället och härför betalade 6 000 kr, födde det en mager häst och en ännu magrare ko. Skörden utgjordes av fem enspannarlass vårsäd med tistel och annat ogräs till betydande procent samt 2 1/2 tunna råg. Nu födas där fyra präktiga kor, en kviga och två kalvar. Den bästa kon mjölkar över 5 000 liter om året, och mjölk säljes från ladugården för 1 200 kr årligen. Ladugården var omsorgsfullt inredd med cementkrubbor och praktiskt ordnade gödselrännor. Den övertäckta gödselstaden var ävenledes cementerad. I det sexåriga växelbruket ingår rotfrukter och grönfoder till betydande del. Hälften av höstrågsnittet toges till grönfoder under försommaren.

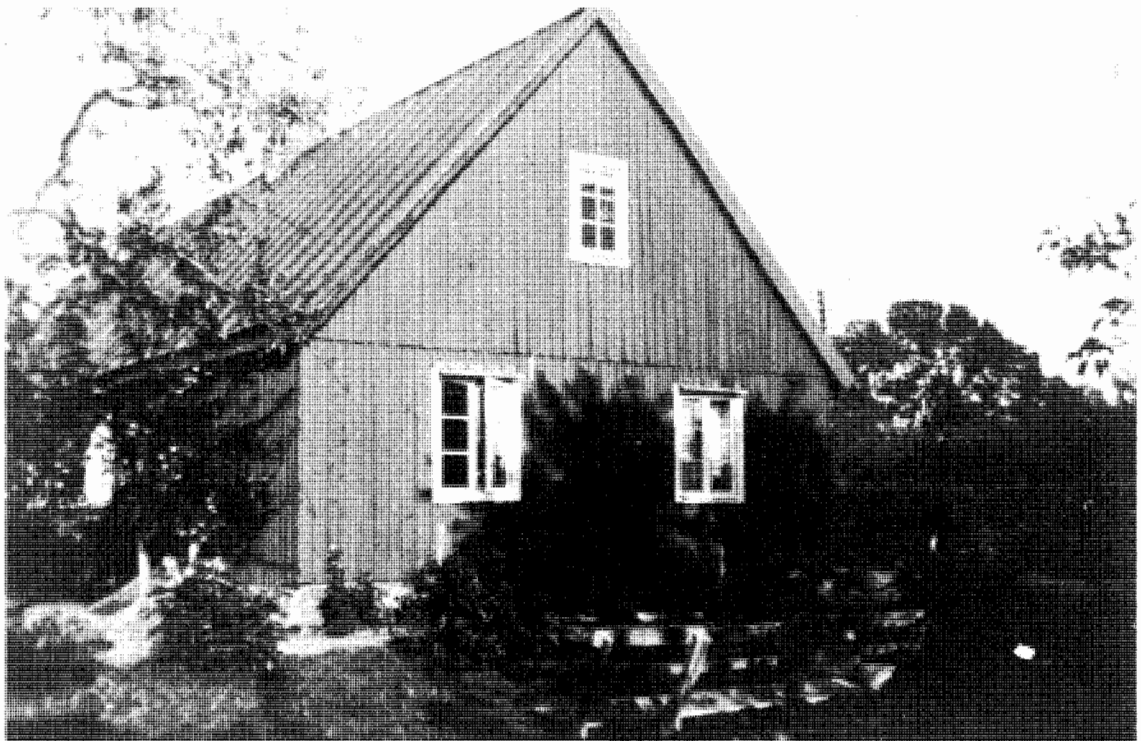
Runt boningshuset fanns en praktisk och väl skött trädgård och fru Herrlin experi-

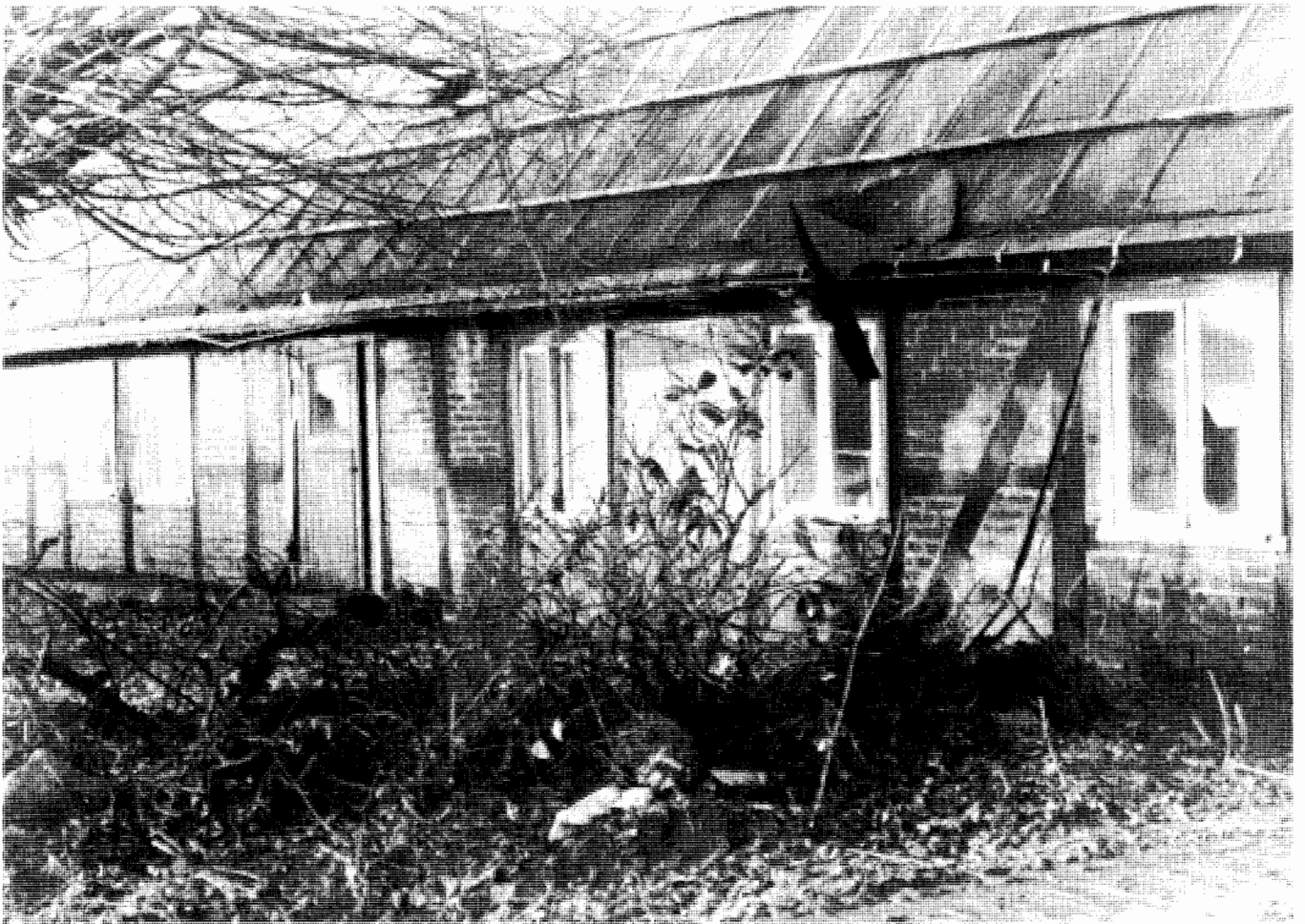
Johanna Herrlins trädgård var en härligt grönskande oas.

Efter Johanna Herrlins död 1937 togs blommor och växter bort och man företog en renovering mot gatuplanet. Bland annat lades ett orangefärgat plåttak på och korsvirket i väggen målades.

Huset sett från söder. Bilden tagen på 1950-talet.

menterade också med nya växtalster med gott resultat”.

Åratals slit och släp hade gett resultat och det hade också uppmärksammats, inte bara i trakten utan i hela länet.

Torsdagen den 15 december 1904 reste en mäktig glad kvinna hem med tåget från Malmö. Två dagar senare kunde man läsa följande artikel i Hörby-Posten Central-Skå-

ne: ”Torsdagen den 15 december vid Malmöhus läns Hushållningssällskaps möte överlämnades diplom för bästa skötta småbruk. Landshövding Tornérhjelm uttalade dels sin glädje över att i år så många pris utdelades, nämligen inte mindre än elva mot två, under föregående år samt dels sin synnerliga tillfredsställelse över att en kvinna för första gången inom Sverige erhöi en dylik hedrande belöning. Johanna Herrlin

Ovan: Rivningen av huset har här påbörjats med taket.

Nedan: Stallängan. På gaveln låg kopparslagarverkstaden. Senare ombyggdes den till bostadslägenhet.

var själv närvarande och mottog diplommet”.

I ett tjugotal år tillhörde Johanna Herrlins småbruk ett av de mest uppmärksammade. Småbrukare från hela landet företog studiefärder till Hörby för att ta del i hennes mer än en gång premierade jordbruk.

Hörby köping växte allt mer och den gamla landsvägen förbi gård nr 18 erhöll både namn och nummer. Den fick heta Kristianstadsvägen och numret på gården blev 44.

När Johanna gick ur tiden 1937 89 år gammal hade gården sedan länge upphört att vara jordbruk. Av det en gång stolta lantbruket fanns bara tomten, där husen stod samt en liten jordbit kvar. Dottern Hilma ärvde det, hon var gift med Per Mörck.

Efter Per och Hilmas död 1953 övertog barnen fastigheten och genom inbördes försäljning av sina lotter reducerades antalet ägare. De som var kvar fann att marken var mer värd än huset och det fina korsvirkeshuset lämnades åt sitt öde.

För andra gången i sin historia förföll husen. Marken såldes och de nya ägarna gjorde ingenting åt husen utan förfallet fortsatte. Nästan in i det sista bodde här människor men slutligen fanns bara råttor och möss kvar.

Så en dag i början av 1981 rullades en grävmaskin ner från sin trailer. Några hårda slag med skopan och det gamla boningshuset vek sig med ett ljudligt brak, kanske följt av några åskådare. Av det 140 år gamla huset återstod snart bara en hög bråte. Visserligen skonades två träd, och var och en som passerar dem skall minnas att här en gång stod två hus där bl.a. bott den första kvinnan i Sverige som fått pris för bästa välskötta småbruk. Det beviset och andra utmärkelser hängde under många år i husets finrum.

1984 revs ytterligare tre hus i området. De stod på mark, som en gång var Hörby nr 18 1/8 mtl.

Mitt emellan de båda träden, som skonades vid rivningen, fanns grinden till Hörby nr 18.